

Νίκος Σαρρής*

9.

Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ
ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Περίληψη

Στόχος του κειμένου είναι η παρουσίαση και αποτίμηση του θεσμικού πλαισίου καταπολέμησης των διακρίσεων στην Ελλάδα με έμφαση στο φαινόμενο των πολλαπλών διακρίσεων. Έπειτα από συνοπτική αποτύπωση της νομοθεσίας της ΕΕ και της Ελλάδας για την καταπολέμηση των διακρίσεων, εξετάζεται η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του θεσμικού πλαισίου με βάση τα αποτελέσματα ερευνών. Οι ετήσιες εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, που στην Ελλάδα είναι ο αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, παρέχουν, μέσω των αναφορών των πολιτών, σαφή ένδειξη του τρόπου και του είδους εκδήλωσης των διακρίσεων στη χώρα μας. Τα στοιχεία των εκθέσεων του Συνηγόρου του Πολίτη συγκρίνονται στη συνέχεια με τα αποτελέσματα ερευνών του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με τις διακρίσεις στην ΕΕ και την Ελλάδα, με την έρευνα πεδίου του ΕΚΚΕ για τις πολλαπλές διακρίσεις, καθώς και με τα αποτελέσματα του 7ου κύματος της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών για την Ελλάδα. Τέλος, με αφορμή την υγειονομική κρίση λόγω της πανδημίας Covid-19, το κείμενο εξετάζει την πιθανή αύξηση των διακρίσεων και των ανισοτήτων στην Ελλάδα.

---

* Ερευνητής, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

1. *Εισαγωγή*

Η καταπολέμηση των διακρίσεων ως βασική συνιστώσα της κοινωνικής πολιτικής οφείλει να αποτελεί σημαντική προτεραιότητα κάθε ευνομούμενης πολιτείας στο πλαίσιο των βασικών αρχών του κοινωνικού κράτους δικαίου και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Υπάρχουν «ειδικές» μορφές διάκρισης (π.χ. φυλετικές διακρίσεις, διακρίσεις κατά των γυναικών, διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, θρησκείας κ.ά.) και αντίστοιχοι ορισμοί ανά είδος, αλλά κοινό αποτέλεσμα της διάκρισης είναι η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 εισήχθη στην Ευρώπη η έννοια των πολλαπλών διακρίσεων, μια νέα έννοια, δύσκολη στη σύλληψη και στην έκφρασή της, καθώς οι διαφορετικοί λόγοι μη ευνοϊκής μεταχείρισης δεν είναι εύκολο να διαχωριστούν και να ιεραρχηθούν. Σε χώρες με έντονα πολυεθνотικά σύνολα, όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία και ο Καναδάς, τόσο η νομοθεσία όσο και η νομολογία ήδη από τη δεκαετία του 1970 ήρθαν αντιμέτωπες με το εν λόγω ζήτημα (Δεληγιάννη, 2012, σελ. 961). Το κύριο επιχείρημα που τέθηκε είναι ότι τα άτομα μπορεί να ανήκουν ταυτόχρονα σε αρκετές μειονεκτούσες ομάδες και πιθανά να υφίστανται ειδικές μορφές διάκρισης (Crenshaw, 1989).

Δεδομένης της πρώιμης σημασίας των κινήματων για τα δικαιώματα φυλετικής και σεξουαλικής ισότητας, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η έννοια των πολλαπλών διακρίσεων προέκυψε αρχικά για να περιγράψει την πολύπλοκη αλληλεπίδραση των ανισοτήτων ως προς τη φυλή και το φύλο. Πιο πρόσφατα, τα άτομα με αναπηρίες, οι ιθαγενείς, τα μέλη θρησκευτικών μειονοτήτων, τα μέλη της κοινότητας ΛΟΑΤ, οι ηλικιωμένοι και οι νέοι αναφέρουν όλο και περισσότερο πώς οι εμπειρίες τους από μειονεκτική θέση και αποκλεισμό επηρεάζονται βαθιά από τις πολλαπλές διαστάσεις της ταυτότητάς τους (Sheppard, 2011, σελ. 1).

2. *Ορισμός και τύποι πολλαπλών διακρίσεων*

Ο όρος «πολλαπλές διακρίσεις» γίνεται κατανοητός ως γενικός όρος για όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες λαμβάνει χώρα διάκριση για περισσότερους από έναν λόγους που αφορούν το φύλο, τη φυλή, την εθνοτική καταγωγή, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Πολλαπλές διακρίσεις λαμβάνουν χώρα σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής, όμως η αγορά εργασίας φαίνεται να είναι ο τομέας όπου κυριαρχούν. Σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το πεδίο της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων εκτός απασχόλησης και ερ-

γασίας περιορίζεται μόνο στο φύλο και τη φυλή/εθνοτική καταγωγή. Αυτό μπορεί να είναι ο λόγος για την έλλειψη στοιχείων πολλαπλών διακρίσεων σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, η κοινωνική προστασία κ.ά. Η έλλειψη δεδομένων λειτουργεί προσθετικά σε μια ατελή εικόνα, οι διατομεακές ομάδες της οποίας είναι ευάλωτες και σε αυτούς τους τομείς λαμβάνουν χώρα οι πολλαπλές διακρίσεις. Αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ότι η αντιμετώπιση των διακρίσεων από την άποψη ενός μεμονωμένου λόγου αδυνατεί να συλλάβει ή να αντιμετωπίσει επαρκώς τις διάφορες εκδηλώσεις άνισης μεταχείρισης που μπορεί να βιώνουν οι άνθρωποι στην καθημερινή ζωή τους (FRA, 2018, σελ.61).

Ήδη από το 2007 έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ανέδειξε ότι υπάρχουν διαφορές στην κατανόηση του φαινομένου των πολλαπλών διακρίσεων και στη μετατροπή της κατανόησης σε συγκεκριμένη πρακτική (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007, σελ.5). Οι διαφορές στην κατανόηση φαίνεται να σχετίζονται με τη χρονική διάρκεια κατά την οποία τα κράτη-μέλη διέθεταν νομοθεσία και πολιτικές κατά των διακρίσεων και υπέρ της ίσης μεταχείρισης, και εξαρτώνται από την ύπαρξη ενιαίας νομοθεσίας κατά των διακρίσεων και υπέρ της ίσης μεταχείρισης, από το εύρος της αρμοδιότητας του Εθνικού Φορέα Ισότητας και τέλος από την παρουσία ενεργών ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται κατά των διακρίσεων.

Στην πολλαπλή διάκριση ένα άτομο μπορεί να βιώσει διάκριση με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, ο όρος «πολλαπλές διακρίσεις» εμπεριέχει δύο διακριτές περιπτώσεις δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης: τις επιπρόσθετες ή σωρευτικές διακρίσεις και τις διαπλεκόμενες ή διασταυρούμενες διακρίσεις (Makkonen, 2002, σελ. 9). Επιπρόσθετες ή σωρευτικές διακρίσεις είναι οι δυσμενείς διαφοροποιήσεις σε βάρος ενός προσώπου για δύο ή περισσότερους απαγορευμένους λόγους, οι οποίοι, παρόλο που δρουν ταυτόχρονα, διατηρούν την αυτοτέλειά τους (Hannet, 2003, σελ. 68· Gerards, 2007, σελ. 171). Για παράδειγμα, μια γυναίκα που ανήκει σε εθνική μειονότητα μπορεί να βιώσει διάκριση με βάση το φύλο της σε μία περίπτωση και λόγω της εθνοτικής της καταγωγής σε μία άλλη. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, όταν μια ηλικιωμένη γυναίκα βιώνει διάκριση στον χώρο εργασίας λόγω του φύλου της και κατά την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη λόγω της ηλικίας της. Επιπλέον, μπορεί να λειτουργεί σωρευτικά, ούτως ώστε να απαιτείται μια σειρά χαρακτηριστικών, αυξάνοντας έτσι την πιθανότητα πολλαπλής διάκρισης. Στις διαπλεκόμενες διακρίσεις οι λόγοι διάκρισης διασταυρώνονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργείται ένας νέος, σύνθετος λόγος διάκρισης. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που ανήκουν σε μειονότητες μπορεί να υφίστανται συγκεκριμένους τύπους προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Ενδέχεται να αντιμετωπίζουν ειδικούς τύπους

φυλετικής διάκρισης, τους οποίους δεν βιώνουν οι άνδρες που ανήκουν σε μειονότητες. Αυτό συχνά ονομάζεται «διατομεακή διάκριση».

Είναι προφανής η έλλειψη τόσο κοινού ορισμού για τις πολλαπλές διακρίσεις όσο και κοινού τρόπου αντιμετώπισης αυτής της μορφής διάκρισης. Σε κάποια κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις διάκρισης για πολλαπλούς λόγους συνεπάγονται υψηλότερα επίπεδα αποζημίωσης.

Μία από τις πιο σημαντικές προκλήσεις σε σχέση με την έρευνα για τις πολλαπλές διακρίσεις είναι η δυσκολία μέτρησής τους. Πρώτον, επειδή «οι έννοιες όπως το φύλο, η φυλή, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, οι ικανότητες και άλλα είναι κοινωνικά δομημένες και, επομένως, δημιουργούνται συνεχώς νέες κατηγορίες και οι ορισμοί μεταβάλλονται συνεχώς» (Hankivsky, et al., 2009, σελ. 27). Επιπλέον, «εάν δεν υπάρχουν στοιχεία αναφορικά με συγκεκριμένους λόγους διάκρισης, αυτά είναι ακόμα σπανιότερα αναφορικά με τις πολλαπλές διακρίσεις» (Sheppard, ό.π., σελ. 4). Από την άλλη μεριά, στις περιπτώσεις που αναφέρονται εύκολα παρατηρεί κανείς τη σημασία του φύλου ως σημαντική διάσταση πολλών μορφών πολλαπλών διακρίσεων.

3. Το ενωσιακό θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση τόσο σε επίπεδο πρωτογενούς όσο και σε επίπεδο δευτερογενούς δικαίου έχει θεσπίσει κανόνες που στοχεύουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ τα άρθρα 10 και 19 της ΣΛΕΕ¹⁰⁷ αναφέρονται σε ζητήματα διακρίσεων, με το μεν πρώτο να αναφέρεται στην καταπολέμηση των διακρίσεων κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεων της ΕΕ, ενώ το δεύτερο πιο εξειδικευμένα δίνει στα θεσμικά όργανα της ΕΕ τη δυνατότητα να αναλάβουν «δράση ...για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (Σαρρής, 2012, σελ. 66). Επιπλέον ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, που έχει ισχύ πρωτογενούς δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΣΕΕ,¹⁰⁸ περιλαμβάνει συγκεκριμένες διατάξεις για την ισότητα (άρθρο 20), την απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 21), την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία (άρθρο 22), την ισότητα γυναικών και ανδρών (άρθρο 23), την ένταξη των ατόμων με αναπηρίες (άρθρο 26). Τόσο τα θεσμικά όργανα της ΕΕ όσο και τα κράτη-μέλη δεσμεύονται να

¹⁰⁷ Συνθήκη για τη λειτουργία της ΕΕ.

¹⁰⁸ Συνθήκη της ΕΕ.

συμμορφώνονται με τον Χάρτη, αλλά τα κράτη-μέλη μόνο κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ. Το άρθρο 21 του Χάρτη της ΕΕ περιέχει έναν ανοικτό κατάλογο λόγων διάκρισης (Sarris, 2018, σελ. 65).

Στο επίπεδο του παράγωγου δικαίου υπάρχουν δύο Οδηγίες του Συμβουλίου που αναφέρονται σε ζητήματα ισότητας και απαγόρευσης των διακρίσεων. Πρόκειται για την *Οδηγία 2000/43/ΕΚ* της 29^{ης} Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής (γνωστή και ως οδηγία για τη φυλετική ισότητα) και την *Οδηγία 2000/78/ΕΚ* της 27^{ης} Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (γνωστή και ως οδηγία για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση). Οι Οδηγίες έχουν ως στόχο αφενός να θεσπιστεί στα κράτη-μέλη της ΕΕ ένα πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, αναπηρίας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού και αφετέρου να δημιουργηθούν στα κράτη φορείς και μηχανισμοί για την εφαρμογή της εν λόγω νομοθεσίας καθώς και για την προώθηση και την ενθάρρυνση της ίσης μεταχείρισης.¹⁰⁹ Η εισαγωγική έκθεση 14 της Οδηγίας για τη φυλετική ισότητα δηλώνει ότι, «....κατά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξάρτητα από φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, η Κοινότητα θα πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 3§2 της ΣΕΚ, να επιδιώξει να εξαλείψει τις ανισότητες και να προωθήσει την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ιδίως διότι οι γυναίκες είναι συχνά θύματα πολλαπλών διακρίσεων». Οι παραπάνω Οδηγίες δεν απαγορεύουν ρητά τις πολλαπλές διακρίσεις, προβάλλουν εντούτοις μια πολυδιάστατη αντίληψη περί ισότητας, η οποία μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους. Η απόλεια επομένως των σύνθετων ανισοτήτων που υφίστανται αυτά τα πρόσωπα προϋποθέτει την υιοθέτηση προληπτικών μέτρων και πολιτικών.

Για την ισότητα των δύο φύλων σημαντικό είναι το περιεχόμενο των Οδηγιών: α) *2004/113/ΕΚ* για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και β) *2006/54/ΕΚ* για την εφαρμογή της αρχής των ίσων

---

109 Οι Οδηγίες ορίζουν την άμεση και έμμεση διάκριση. Άμεση διάκριση υπάρχει όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο. Οι οδηγίες περιέχουν συγκεκριμένες εξαιρέσεις για λόγους ηλικίας. Έμμεση διάκριση υπάρχει όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική ενδέχεται να προκαλέσει μειονεκτική μεταχείριση ενός προσώπου σε σχέση με άλλα άτομα εκτός εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική δικαιολογείται αντικειμενικά. Οι οδηγίες θεσπίζουν επίσης ότι η *παρενόχληση* είναι μια μορφή διάκρισης, αναφέρουν ότι απαγορεύεται μια *εντολή για διακριτική μεταχείριση* που θεωρείται ως τύπος διάκρισης και περιλαμβάνουν *τα αντίποινα* στον κατάλογο των απαγορευμένων πράξεων.

ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης. Η προστασία των δύο φύλων συμπληρώνεται από την *Οδηγία 2010/41/ΕΕ* για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών που ασκούν αυτοτελή επαγγελματική απασχόληση ή συμβάλλουν στην άσκηση τέτοιας απασχόλησης. Επιπλέον με την *Οδηγία 2014/54/ΕΕ* εισάγονται μέτρα που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας τους.

Επιπλέον, στον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων που υπογράφηκε τον Νοέμβριο 2017 στο Γκέτεμποργκ της Σουηδίας περιλαμβάνονται μεταξύ των 20 αρχών η ισότητα των φύλων, οι ίσες ευκαιρίες, το εισόδημα και οι συντάξεις για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και η ένταξη των ατόμων με αναπηρίες (FRA, 2018, σελ. 55).

Αξιοσημείωτη, επίσης, στον τομέα των διακρίσεων είναι η συνεργασία του Δικαστηρίου της ΕΕ με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που λειτουργεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και επιβλέπει την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), το οποίο έχει δημιουργήσει αξιοσημείωτη νομολογία για τις διακρίσεις και εξετάζει υποθέσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των οδηγιών.

4. Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων

Πέραν των βασικών συνταγματικών διατάξεων που αφορούν στα ατομικά δικαιώματα και στοχεύουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας (Σαρρής 2012, σελ. 73), ο Ν. 4443/2016 για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης που τροποποίησε τον Ν. 3304/2005¹¹⁰ αποτελεί σήμερα το βασικό θεσμικό οπλοστάσιο κατά των διακρί-

---

110 Με τον Ν. 3304/2005 η προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανατίθετο σε τρεις εξειδικευμένους φορείς: α) στον Συνήγορο του Πολίτη, για τις περιπτώσεις παραβίασης της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων από δημόσιες υπηρεσίες, β) στο Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας για τις περιπτώσεις παραβίασης από φυσικά ή νομικά πρόσωπα στον ιδιωτικό τομέα, στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης και γ) στην Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης, που αφορά στον ιδιωτικό τομέα για όλα τα πεδία εκτός της απασχόλησης και της εργασίας. Επιπλέον η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) (αρ. 82§3 Σ), μέσω της διεξαγωγής κοινωνικού διαλόγου και προτάσεων προς την Κυβέρνηση και τους κοινωνικούς εταίρους για την προώθηση των αρχών της ίσης μεταχείρισης, και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) κυρίως μέσα από τις γνωματεύσεις-προτάσεις για ζητήματα που αφορούν ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, επικουρούσαν τους παραπάνω φορείς. Τέλος, η ύπαρξη μη κυβερνητικών οργανώσεων στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων αποτελούσε προστιθέμενη αξία για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης (Σαρρής, 2014, σελ. 184).

σεων και το ουσιαστικότερο βήμα πολιτικής στην προστασία ευπαθών ομάδων. Σκοπός του νόμου είναι η θέσπιση του γενικού πλαισίου ρύθμισης για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Πιο συγκεκριμένα, όπως χαρακτηρίστικά αναφέρει το άρθρο 1 του νόμου «Σκοπός των διατάξεων του Μέρους Α' είναι η προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και η καταπολέμηση των διακρίσεων: α) λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών σύμφωνα με την Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000, β) λόγω θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας σύμφωνα με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000, μεταξύ άλλων και για γ) τη διευκόλυνση της άσκησης των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων σύμφωνα με την Οδηγία 2014/54/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Απριλίου 2014».

Με τον Ν. 4443/2016, ο εθνικός νομοθέτης στοχεύει στη δημιουργία ενός ενιαίου, σαφούς και νομικά άρτιου πλαισίου εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τις συστάσεις διεθνών οργανισμών, αλλά και τις εκθέσεις εθνικών φορέων. Η ανάθεση στον Συνήγορο του Πολίτη του συνόλου της αρμοδιότητας προώθησης και εποπτείας της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, διευκολύνει την πρόσβαση θυμάτων διακρίσεων στον αρμόδιο ενιαίο φορέα, ανεξάρτητα από τον λόγο διάκρισης που συντρέχει στο πρόσωπό τους.

Πέραν της ενιαίας ανάθεσης της αρμοδιότητας για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα στον Συνήγορο του Πολίτη, οι σημαντικές αλλαγές που επήλθαν με τον Ν. 4443/2016 ήταν: α) η προσθήκη της χρόνιας πάθησης, της οικογενειακής και κοινωνικής κατάστασης και της ταυτότητας φύλου ή των χαρακτηριστικών φύλου, ως λόγων διάκρισης πέραν των ήδη προστατευόμενων, στο πεδίο της απασχόλησης και της εργασίας, β) η διεύρυνση των τύπων διάκρισης και η συμπερίληψη της πολλαπλής διάκρισης, της διάκρισης λόγω νομιζόμενων χαρακτηριστικών, της διάκρισης λόγω σχέσης με άτομα που διαθέτουν ένα από τα προστατευόμενα χαρακτηριστικά και γ) η συμπερίληψη των εύλογων προσαρμογών στους τύπους απαγορευμένων λόγων διάκρισης και ο ορισμός της έννοιας σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα Ατόμων με Αναπηρία.

Η διεύρυνση των λόγων διάκρισης επιτρέπει πλέον την πρόσβαση σε προμήθεια αγαθών και υπηρεσιών ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος και εθνο-

τικής ή εθνικής καταγωγής και προέλευσης, ενώ η προστασία περιλαμβάνει πλέον λόγους όπως η γλώσσα, οι θρησκευτικές και άλλες πεποιθήσεις, η αναπηρία ή χρόνια ασθένεια, η οικογενειακή κατάσταση, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η ταυτότητα φύλου και η ηλικία (Chopin and German, 2017, σελ. 70). Επιπλέον προβλέπεται ότι τα σωματεία θα πρέπει να ενημερώνουν τα μέλη τους για το περιεχόμενο των προβλέψεων κατά των διακρίσεων, καθώς και για τα μέτρα που ισχύουν για την εφαρμογή και προώθηση της ίσης μεταχείρισης (Theodoridis, 2016, σελ. 2).

Στην εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου, συμπληρωματικά λειτουργούν καλές πρακτικές που αποδεικνύουν, κυρίως μέσω της ερμηνείας των διατάξεων του νόμου, ότι μπορεί να προστατεύσουν τα δικαιώματα εκείνων που υφίστανται διακρίσεις για περισσότερους από έναν λόγους.

5. Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης από τον Συνήγορο του Πολίτη

Όπως ήδη αναφέρθηκε, στην Ελλάδα ο Συνήγορος του Πολίτη (ΣΠ) είναι ο εξειδικευμένος φορέας για την παρακολούθηση και την προώθηση της εφαρμογής, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου. Στους Πίνακες 9.1 και 9.2 αποτυπώνονται με βάση τις ετήσιες εκθέσεις του Συνηγόρου οι αναφορές των πολιτών ανά λόγο διάκρισης τα τελευταία 12 χρόνια. Στον Πίνακα 9.1 οι αναφορές γίνονται με βάση τον Ν. 3304/2005, ενώ στον Πίνακα 9.2 με βάση τον Ν. 4443/2016. Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 9.1 παρατηρείται για την περίοδο 2014-2016 ότι υπάρχει ένας σταθερός αριθμός αναφορών πολιτών που είναι θύματα διακρίσεων και ζητούν την παρέμβαση του Συνηγόρου για την αποκατάσταση της συγκεκριμένης διάκρισης και την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ενώ ο αριθμός αναφορών έχει αυξηθεί ιδιαίτερα, συγκριτικά με την περίοδο 2009-2013. Ο κύριος λόγος για τον οποίο οι πολίτες προσφεύγουν διαχρονικά στον Συνήγορο του Πολίτη, με την εξαίρεση των ετών 2015 και 2016, είναι διάκριση λόγω εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής σε ποσοστό υψηλότερο του 50%, ενώ το 2015 και το 2016 λόγω αναπηρίας ή εύλογων προσαρμογών (Πίνακας 9.1).

Πίνακας 9.1
Αναφορές πολιτών για διακρίσεις Ν. 3304/2005

Αναφορές πολιτών ανά είδος διάκρισης	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εθνική προέλευση	2	2	2	5	28	25	25	13
Εθνοτική προέλευση	29	36	27	65	54	75	53	57
Αναπηρία- εύλογες προσαρμογές	14	14	14	19	56	50	87	73
Ηλικία	7	1	13	17	26	33	33	32
Σεξουαλικός προσανατολισμός	2	0	1	4	1	4	4	8
Θρησκευτικές πεποιθήσεις	0	0	0	2	10	29	22	33
Σύνολα	54	53	57	112	175	216	224	219

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Συνηγόρου Πολίτη 2009-2016.

Για τα έτη 2017, 2018, 2019 και 2020 οι Ειδικές Εκθέσεις του ΣΠ μετά τη ριζική εσωτερική του αναδιοργάνωση περιλαμβάνουν για πρώτη φορά συνολικά τις αναφορές των πολιτών για όλους τους λόγους διάκρισης, συμπεριλαμβανομένης της διάκρισης λόγω φύλου, που ως λόγος διάκρισης προστιθέμενος με κάποιον άλλο είναι ο συνήθης λόγος πολλαπλής διάκρισης. Οι εκθέσεις χαρτογραφούν το επίπεδο σεβασμού της αρχής της ίσης μεταχείρισης στη χώρα μας. Πιο συγκεκριμένα, ο ΣΠ έγινε αποδέκτης 738 αναφορών κατά το 2017 (Συνήγορος του Πολίτη, 2018, σελ. 15), 899 κατά το 2018 (Συνήγορος του Πολίτη, 2019, σελ. 11-18) 1176 το 2019 (Συνήγορος του Πολίτη, 2020, σελ. 15-16), και 951 το 2020 με το 73% των αναφορών να είναι κατά φορέων και υπηρεσιών του Δημοσίου (Συνήγορος του Πολίτη, 2021, σελ. 17-18), ποσοστό μειωμένο κατά 9% σε σχέση με το 2019. Στον Πίνακα 9.2 αποτυπώνεται το σύνολο των αναφορών ανά λόγο διάκρισης. Ειδικότερα για το έτος 2020 το 51% των αναφορών αφορά θέματα διακρίσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών, ιδίως στην εργασία. Στα ζητήματα διακρίσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών σημαντικό έλλειμμα εξακολουθεί να παρατηρείται στην παρεχόμενη προστασία εγκύων και νέων γονέων, με σοβαρές αποκλίσεις να διαπιστώνονται στη διάρκεια της παρεχόμενης προστασίας στον ιδιωτικό τομέα έναντι του Δημοσίου. Στην περίοδο της πανδημίας υπάρχουν καταγγελίες για δυσμενή μεταχείριση μητέρων μετά την επιστροφή από άδεια ειδικού σκοπού ή την θέση σε αναστολή εγκύων. Ακολουθούν τα ζητήματα διακρίσεων λόγω αναπηρίας (22%), οικογε-

νειακής κατάστασης (11%), ηλικίας (5%), εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής (5%), φυλής ή χρώματος (4%), κοινωνικής κατάστασης, θρησκευτικών πεποιθήσεων, καθώς και ζητήματα διακρίσεων λόγω φυλετικής καταγωγής, σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου. Το σύνολο των αναφορών που υποβλήθηκαν τα έτη 2017, 2018, 2019 και 2020 καλύπτουν το πλήρες φάσμα των λόγων διάκρισης που προστατεύονται στην εθνική μας νομοθεσία και αποτυπώνουν το είδος των διακρίσεων στην Ελλάδα.

Στον Πίνακα 9.2 δεν αποτυπώνονται ποσοστά πολλαπλών διακρίσεων παρότι στις ετήσιες εκθέσεις του Συνηγόρου καταγράφονται ενδεικτικά περιπτώσεις πολλαπλών διακρίσεων που εξετάστηκαν από την Ανεξάρτητη Αρχή (π.χ. Ειδική Έκθεση 2020, σελ.39-41· Ειδική Έκθεση 2019, σελ. 39-40· Ειδική Έκθεση 2018, σελ. 11-18). Όπως έχει αναφερθεί, στις πολλαπλές διακρίσεις σωρεύονται παραπάνω από ένας λόγοι διάκρισης, με το φύλο να είναι ο ένας από αυτούς. Τα υψηλά ποσοστά διάκρισης λόγω φύλου κατά την περίοδο 2017-2019 μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει σημαντικός αριθμός πολλαπλών διακρίσεων. Για τον λόγο αυτό ο εφαρμοστής του δικαίου πρέπει να λάβει υπόψη το γεγονός ότι η δυσμενής αυτή μεταχείριση αυτή μπορεί να οφείλεται σε περισσότερους απαγορευμένους λόγους διάκρισης.

Πίνακας 9.2
Αναφορές πολιτών για Διακρίσεις με βάση τον Ν. 4443/2016
και τον Ν. 3896/2010

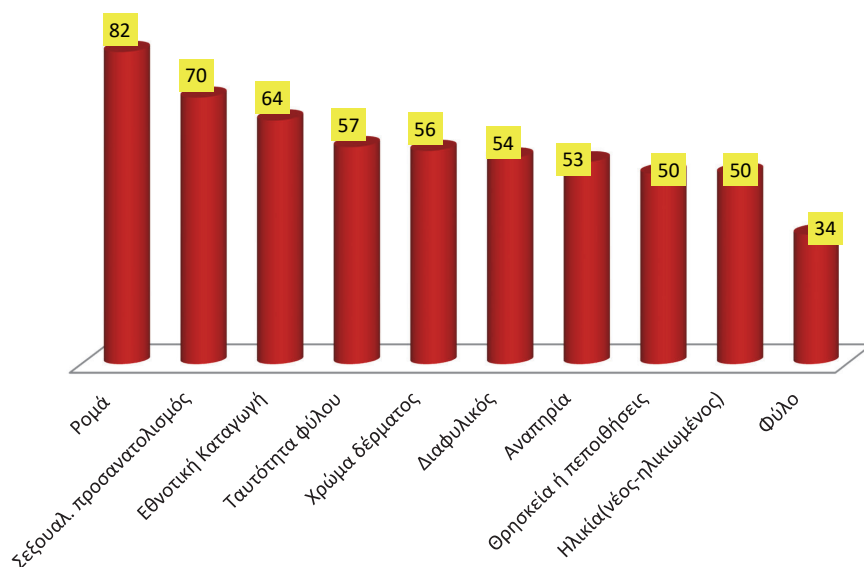
Κατανομή αναφορών ανά είδος διάκρισης	2017 (738)	2018 (899)	2019 (1176)	2020 (951)
Φύλο	40%	57%	44%	51%
Αναπηρία ή χρόνια πάθηση	19%	14%	37%	22%
Οικογενειακή κατάσταση	12%	8%	7%	11%
Ηλικία	9%	5%	5%	5%
Εθνική ή εθνοτική καταγωγή	8%	7%	3%	5%
Φυλή ή χρώμα	3%	1%	2%	4%
Κοινωνική κατάσταση	5%	3%	1%	1%
Θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις	2%	3%	1%	1%
Σεξουαλικός προσανατολισμός	1%	1%	1%	1%
Ταυτότητα ή χαρακτηριστικά φύλου	1%	1%	1%	1%

Πηγή: Συνήγορος του Πολίτη, Ειδική Έκθεση 2017, 2018, 2019 και 2020.

6. Η έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για τις διακρίσεις στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου το 2019, οι πολίτες στην Ελλάδα θεωρούν ότι οι περισσότερες μορφές διακρίσεων για τις οποίες ρωτήθηκαν είναι διαδεδομένες (πολύ και αρκετά) στη χώρα τους. Οι απαντήσεις αποτυπώνονται στο Γράφημα 9.1. Ο συχνότερα αναφερόμενος λόγος διακρίσεων είναι το γεγονός ότι κάποιος είναι Ρομά (82%), ακολουθούμενος από τον σεξουαλικό προσανατολισμό (να είσαι γκέι, λεσβία ή αμφισεξουαλικός/ή) (70%), την εθνοτική καταγωγή (64%), την ταυτότητα φύλου (το γεγονός ότι είναι κανείς διεμφυλικός (57%), το χρώμα του δέρματος (56%), το Διαφυλικός (54%), την αναπηρία (53%), θρησκεία ή τις πεποιθήσεις (50%), την ηλικία (το γεγονός ότι εκλαμβάνεται κανείς ως πολύ ηλικιωμένος ή πολύ νέος) (50%), και το φύλο (34%).

Γράφημα 9.1
Πολύ διαδεδομένοι και αρκετά διαδεδομένοι τύποι διακρίσεων στην Ελλάδα (Μάιος 2019)

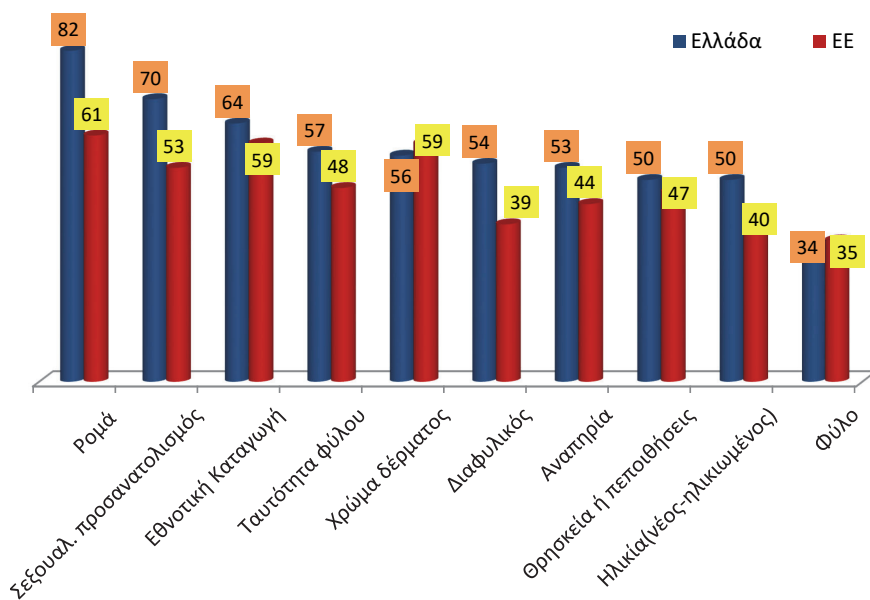

Πηγή: Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Μάιος 2019.

Αν συγκρίνουμε τα ποσοστά των διακρίσεων ανά τύπο διάκρισης στην Ελλάδα με το μέσο όρο της ΕΕ-28 (Γράφημα 9.2) παρατηρούμε ότι τα ποσοστά στην Ελλάδα είναι υψηλότερα για όλους τους τύπους των διακρίσεων

με εξαίρεση το χρώμα του δέρματος (56% για την Ελλάδα και 59% για την ΕΕ-28) και το φύλο (34% και 35% αντίστοιχα). Οι μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται στο να είναι κάποιος Ρομά (82% στην Ελλάδα και 61% στην ΕΕ-28) και στον σεξουαλικό προσανατολισμό 70% στην Ελλάδα και 53% στην ΕΕ).

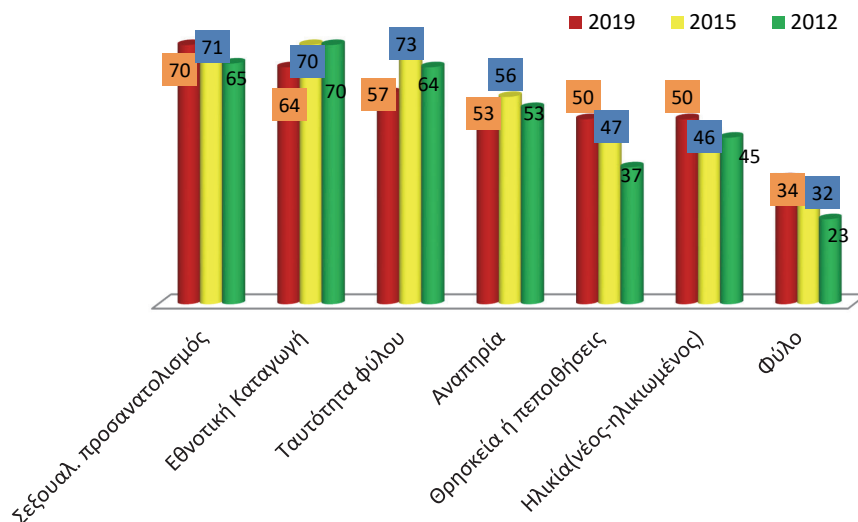
Γράφημα 9.2
Διαδεδομένοι τύποι διακρίσεων στην Ελλάδα
και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Πηγή: Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Μάιος 2019.

Συγκρίνοντας τα ευρήματα της έρευνας του Ευρωβαρόμετρου για την Ελλάδα το 2019 με τα αντίστοιχα του 2015 και του 2012, όπως παρουσιάζονται στο Γράφημα 9.3, αποτυπώνεται μείωση των διακρίσεων στους τύπους του σεξουαλικού προσανατολισμού, της εθνοτικής καταγωγής, της ταυτότητας φύλου και της αναπηρίας. Αντίθετα υπάρχει αύξηση των διακρίσεων στους τύπους της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, της ηλικίας και του φύλου. Η αύξηση των διακρίσεων λόγω φύλου δείχνει διαχρονικά και την αύξηση των πολλαπλών διακρίσεων. Το εύρημα αυτό συμπίπτει και με τον αυξημένο αριθμό των αναφορών για διακρίσεις λόγω φύλου στον Συνήγορο του Πολίτη.

Γράφημα 9.3
Συγκριτική διαχρονική αποτίμηση των διακρίσεων στην Ελλάδα

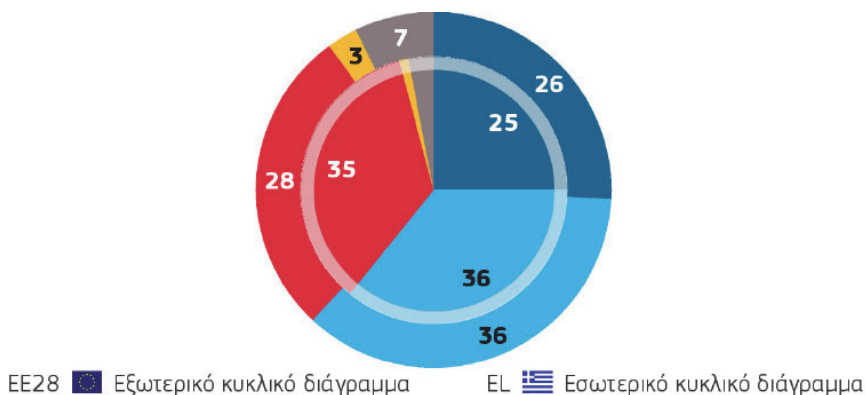

Πηγή: Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493 (2019), 437 (2015), 393 (2012).

Στο ερώτημα σε ποιον θα απευθυνόταν εάν έπεφτε κάποιος θύμα διακρίσεων ή παρενόχλησης, ένας στους τρεις Έλληνες (33%) θα προτιμούσε να αναφέρει το περιστατικό στην αστυνομία. Μετά οι ερωτώμενοι στην Ελλάδα θα στρέφονταν σε φίλο ή μέλος της οικογένειας (18%), στη συνέχεια σε κάποιον φορέα ισότητας ή διαμεσολαβητή (13%), σε δικηγόρο (12%). Τα δικαστήρια καταλαμβάνουν την πέμπτη θέση (6%), ακολουθούμενα από ένα σύστημα επίλυσης διαφορών (4%), διάφορες ΜΚΟ ή ενώσεις (3%) και τέλος μόνο 1% θα απευθυνόταν σε συνδικάτα (Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Ελλάδα, σελ. 4).

Στο Γράφημα 9.4 αποτυπώνονται οι απόψεις των ερωτώμενων στην Ελλάδα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των δημοσίων πολιτικών που αφορούν στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Όπως παρατηρείται, το 36% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι προσπάθειες που καταβάλλονται είναι αποτελεσματικές (θέσεις 7-10), το 25% κάπως αποτελεσματικές (θέσεις 5-6), ενώ το 35% τις θεωρεί αναποτελεσματικές (θέσεις 1-4 στη δεκαβάθμια κλίμακα). Συγκριτικά με το 2015 υπάρχει μια αύξηση 9 μονάδων σε αυτούς που θεωρούν αναποτελεσματικές τις πολιτικές στην Ελλάδα. Τα ποσοστά στη χώρα μας είναι τα ίδια με τον μέσο όρο της ΕΕ-28 στις θέσεις (5-6) και (7-10) (Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Ελλάδα, σελ. 4).

Γράφημα 9.4
Αποτελεσματικότητα δημοσίων πολιτικών
για την καταπολέμηση των διακρίσεων

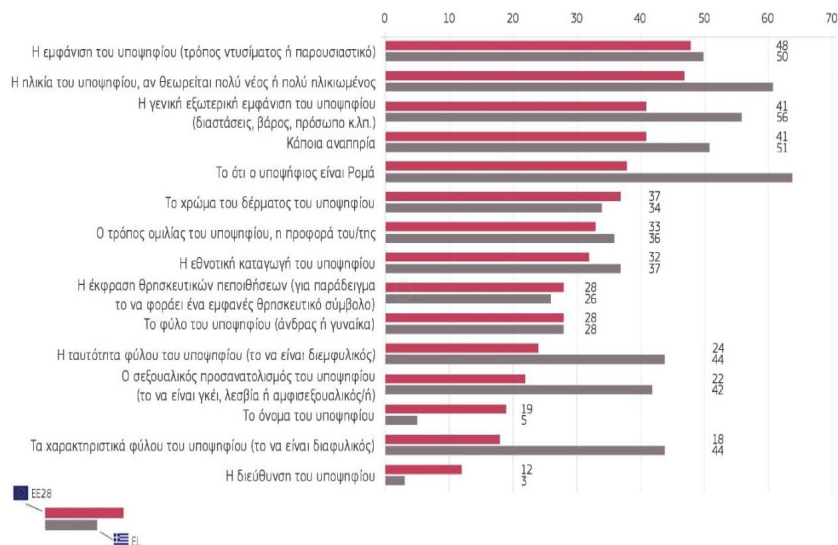

Πηγή: Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση Αποτελέσματα για Ελλάδα, Μάιος 2019.

Οι διακρίσεις όμως ευδοκιμούν και στον χώρο της αγοράς εργασίας. Κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υποψηφίων προς εργασία μπορεί να αποτελέσουν στις περισσότερες περιπτώσεις καθοριστικά κριτήρια για την επιλογή τους, από πιθανούς εργοδότες. Σε ερώτηση του Ευρωβαρόμετρου «Όταν μια εταιρεία θέλει να προσλάβει κάποιον και έχει να επιλέξει μεταξύ δύο υποψηφίων με ίδιες δεξιότητες και προσόντα, ποια από τα ακόλουθα κριτήρια μπορεί, κατά τη γνώμη σας, να αποτελέσουν μειονέκτημα για έναν υποψήφιο;» οι ερωτώμενοι στην Ελλάδα θεωρούν το ότι ο υποψήφιος είναι Ρομά πρώτο σε σειρά κριτήριο διάκρισης στην αγορά εργασίας (64%), ενώ ακολουθούν η ηλικία (61%), η εξωτερική εμφάνιση του υποψηφίου (56%) και οι λόγοι αναπηρίας (51%). Επίσης η φυσική εμφάνιση (50%), η ταυτότητα του φύλου (44%) και τα χαρακτηριστικά του φύλου (44%) καταλαμβάνουν μεγάλα ποσοστά ως λόγοι διάκρισης. Στην ΕΕ-28 η εμφάνιση (48%) και η ηλικία του υποψηφίου (47%) αποτελούν τους κύριους λόγους διάκρισης στον χώρο εργασίας. Στο Γράφημα 9.5 αποτυπώνονται τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτωμένων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-28.

Γράφημα 9.5
Διακρίσεις στον χώρο εργασίας

Πηγή: Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 493, Διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση Αποτελέσματα για Ελλάδα, Μάιος 2019.

7. Η έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών για τις διακρίσεις

Η έρευνα που διεξήγαγε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) εστίασε στην εξέταση των πολλαπλών διακρίσεων στην Ελλάδα. Σε αυτή την έρευνα που διεξήχθη την άνοιξη του 2017 συμμετείχαν 510 άτομα, τα οποία έδωσαν απαντήσεις σε τέσσερις διαφορετικές ενότητες που αφορούν τις διακρίσεις και τις πολλαπλές διακρίσεις.

Σύμφωνα με την έρευνα πεδίου, οι δύο κύριοι λόγοι για τους οποίους οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι λαμβάνουν χώρα διακρίσεις στην Ελλάδα συχνά και αρκετά συχνά είναι η εθνική ή εθνική καταγωγή (76,5%) και ο σεξουαλικός προσανατολισμός (70,5%). Ακολουθούν οι λόγοι αναπηρίας (58,1%), θρησκευτικών πεποιθήσεων (54,1%), ηλικίας (51,6%) και φύλου (49,9%) (Πίνακας 9.3).

Πίνακας 9.3
Συχνότητα διακρίσεων στην Ελλάδα με βάση τα χαρακτηριστικά

Πόσο συχνά γίνονται διακρίσεις στην Ελλάδα βάσει κάθε ενός από τα παρακάτω χαρακτηριστικά;	Ποτέ ή σπάνια	Λιγότερο συχνά	Κάπως συχνά	Συχνά	Αρκετά συχνά
Φύλο	13,7	15,1	21,3	27,6	22,3
Ηλικία	10,1	15,7	22,5	25,8	25,8
Εθνοτική ή εθνική καταγωγή	6,3	6,1	11,0	25,8	50,7
Θρησκεία	10,5	15,5	19,9	25,8	28,3
Αναπηρία	12,4	13,4	16,1	23,1	35
Σεξουαλικός προσανατολισμός	9,1	9,5	11,0	26,5	44,0

Επίσης περισσότεροι από ένας στους δύο ερωτώμενους (56,6%) πιστεύουν ότι υπάρχουν προβλήματα πολλαπλής διάκρισης στην Ελλάδα σε μεγάλο και σε πολύ μεγάλο βαθμό, ενώ το 29,4% των ερωτώμενων πιστεύει ότι υπάρχουν προβλήματα διάκρισης σε μέτριο βαθμό (βλ. Πίνακα 9.4).

Πίνακας 9.4
Σε τι βαθμό υπάρχουν προβλήματα πολλαπλής διάκρισης στην Ελλάδα;

Σε πολύ μικρό βαθμό	4,3
Σε μικρό βαθμό	6,5
Σε μέτριο βαθμό	29,4
Σε μεγάλο βαθμό	35,1
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	21,5
Δεν ξέρω / Δεν απαντώ	3,2

Οι ερωτώμενοι, σε πολύ υψηλό ποσοστό (70,7%) θεωρούν ότι γίνονται πολλαπλές διακρίσεις συχνά και πολύ συχνά στον τομέα της απασχόλησης. Τα ποσοστά είναι χαμηλότερα σε άλλους τομείς, δηλαδή στις δημόσιες υπηρεσίες (49,1%), την υγεία (47,4%), την εκπαίδευση (45,2%), τη δικαιοσύνη (43,5%), τα μέσα μαζικής μεταφοράς (42%), τις τραπεζικές υπηρεσίες (29,8%), τη χρήση δημοσίων χώρων (37,2%) και τη χρήση περιοχών/χώρων αναψυχής (24,7%) (Πίνακας 9.5). Τα αποτελέσματα της έρευνας συμφωνούν με τα αντίστοιχα αποτελέσματα του Ευρωβαρόμετρου.

Πίνακας 9.5
Πόσο συχνά γίνονται πολλαπλές διακρίσεις στην Ελλάδα
στους παρακάτω τομείς;

Πόσο συχνά γίνονται πολλαπλές διακρίσεις στην Ελλάδα στους παρακάτω τομείς;	Σπάνια ή ποτέ	Λιγότερο σπάνια	Κάπως σπάνια	Συχνά	Αρκετά συχνά
Απασχόληση	5,3%	8,2%	15,8%	35,7%	35%
Εκπαίδευση	9,9%	16,6%	22,8%	24,6%	20,8%
Υγεία (π.χ. κατά την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας σε γενικούς ιατρούς, νοσοκομεία κ.λπ.)	10,9%	16,5%	20,6%	23,6%	23,8%
Δημόσιες υπηρεσίες	9,4%	14,2%	22,0%	25,9%	23,2%
Τραπεζικές υπηρεσίες	20,7%	22,9%	20,7%	17,3%	12,5%
Δικαιοσύνη	12,7%	13,5%	20,0%	19,6%	23,9%
Μέσα μαζικής μεταφοράς	15,2%	19,6%	19,2%	21,8%	20,2%
Χρήση δημόσιων χώρων (π.χ. πάρκων, πλατειών)	16,9%	16,9%	20,9%	21,3%	15,9%
Χρήση περιοχών/χώρων αναψυχής (π.χ. καφετεριών, κινηματογράφων)	28,7%	19,7%	20,1%	13,7%	11,0%

Περισσότεροι από ένας στους τέσσερις ερωτώμενους (26%) δηλώνουν ότι έχουν βιώσει πολλαπλές διακρίσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που έχουν βιώσει πολλαπλές διακρίσεις κατά τη διάρκεια των 24 μηνών που προηγήθηκαν της έρευνας αισθάνονταν ότι δέχτηκαν διάκριση μία φορά (6,4%), 2-5 φορές (12,4%), 6-10 φορές (2,6%), περισσότερες από 10 φορές (4,2%).

Από τους ερωτώμενους που έχουν βιώσει προβλήματα πολλαπλών διακρίσεων, το 62,8% δηλώνουν ότι υπέστησαν πολλαπλή διάκριση στην απασχόληση. Ακολουθεί ο τομέας της υγείας (27,6%), των δημόσιων υπηρεσιών (19,4%), των μέσων μαζικής μεταφοράς (17,4%), της εκπαίδευσης (17,06%), της χρήσης των δημόσιων χώρων (για παράδειγμα πάρκα, πλατείες) (14,3%), της δικαιοσύνης (13,65%), των τραπεζικών υπηρεσιών (12,28%), της χρήσης χώρων αναψυχής (για παράδειγμα καφετεριών, κινηματογράφων) (11,6%) (Πίνακας 9.6).

Πίνακας 9.6

Σε ποιους τομείς έχετε βιώσει προβλήματα πολλαπλών διακρίσεων;

Απασχόληση	62,8%
Εκπαίδευση	17,1%
Υγεία (π.χ. κατά την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας σε γενικούς ιατρούς, νοσοκομεία κ.λπ.)	27,6%
Δημόσιες υπηρεσίες	19,4%
Τραπεζικές υπηρεσίες	12,3%
Δικαιοσύνη	13,6%
Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	17,4%
Χρήση δημόσιων χώρων (π.χ. πάρκων, πλατειών)	14,3%
Χρήση περιοχών/χώρων αναψυχής (π.χ. καφετεριών, κινηματογράφων)	11,6%
Άλλους	9,5%

Από τους ερωτώμενους που έχουν βιώσει πολλαπλές διακρίσεις, μόνο το 15,9% έχει αναφέρει αυτή την εμπειρία πολλαπλής διάκρισης σε κάποιο επίσημο οργανισμό, ενώ το 83,7% δεν έχει αναφέρει αυτή την εμπειρία.

Όταν οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν γιατί δεν ανέφεραν το περιστατικό της πολλαπλής διάκρισης που είχαν βιώσει, δήλωσαν μεταξύ άλλων λόγων ότι δεν πίστευαν ότι θα κερδίσουν την υπόθεση (47,2%), ότι δεν πίστευαν ότι θα μπορούσαν να το αποδείξουν (22,8%), ότι η διαδικασία είναι χρονοβόρα και γραφειοκρατική (18,7%) και ότι δεν ήξεραν πού να το αναφέρουν (16,7%) (Πίνακας 9.7).

Πίνακας 9.7

Για ποιους από τους παρακάτω λόγους δεν αναφέρατε την εμπειρία πολλαπλής διάκρισής σας;

Από φόβο	6%
Δεν ήξερα πού να την αναφέρω	15,6%
Δεν μιλάω τη γλώσσα αρκετά καλά	6%
Δεν πίστευα ότι θα κέρδιζα την υπόθεση	47,2%
Συμβαίνει τόσο συχνά που δεν ασχολήθηκα	15,9%
Η διαδικασία είναι χρονοβόρα και γραφειοκρατική	16,4%
Δεν πίστευα ότι θα μπορούσα να αποδείξω την υπόθεσή μου	22,8%
Άλλους	6%
Δεν ξέρω / Δεν απαντώ	1%

Από τους ερωτώμενους που είχαν υποστεί πολλαπλές διακρίσεις, η συντριπτική πλειοψηφία ανέφερε το περιστατικό στην Αστυνομία (18,8%). Αυτό ακολουθήθηκε από αναφορά σε κάποια ένωση (11,7%), στο δικαστήριο και τις ΜΚΟ (7,05%) (Πίνακας 9.8).

Πίνακας 9.8

Σε ποιον οργανισμό αναφέρατε την εμπειρία πολλαπλής διάκρισής σας;

Αστυνομία	18,8%
Δικαστήριο	7%
Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ)	7%
Ένωση	11,7%
Άλλο	14,1%
Δεν ξέρω / Δεν απαντώ	35,3%

Από την έρευνα πεδίου προέκυψε ότι μόνο το 18,8% γνωρίζει τον Ν.4443/2016 περί πολλαπλών διακρίσεων και το 75% δεν είναι εξοικειωμένο με αυτόν.

8. Αποτελέσματα της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών

Η World Value Survey (WVS) στην Ελλάδα διεξήχθη το Φθινόπωρο του 2017 σε δείγμα 1200 νοικοκυριών με προσωπικές συνεντεύξεις. Στο ερωτηματολόγιο περιέχεται ένας κατάλογος διαφορετικών ομάδων ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ή μειονότητες και για τους οποίους οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν σχετικά με το αν θα τους ήθελαν ως γείτονες.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, ένας στους τρεις Έλληνες δηλώνουν πως δεν θα ήθελαν ομοφυλόφιλους για γείτονες, ένας στους τέσσερις ότι δεν θα ήθελαν μετανάστες, ούτε άτομα άλλης φυλής και ένας στους πέντε ότι δεν θα ήθελαν άτομα διαφορετικής θρησκείας. Επιπλέον, το 75,1% και το 76,8% των ερωτώμενων δηλώνουν ότι δεν εμπιστεύονται καθόλου ή εμπιστεύονται ελάχιστα άτομα διαφορετικής θρησκείας και άτομα διαφορετικής εθνικότητας αντίστοιχα. Επίσης το 70,5% θεωρούν ότι όταν οι θέσεις εργασίας είναι λίγες ή σπάνιες, οι εργοδότες πρέπει να προτιμούν Έλληνες.¹¹¹ Από τα παραπάνω δεδομένα εμφανίζονται υψηλά ποσοστά διακρίσεων ανά είδος διάκρισης.

111 <https://www.dianeosis.org/research/world-values-survey/>

Πίνακας 9.9

Ποιες από τις παρακάτω ομάδες ανθρώπων θα θέλατε ως γείτονες;

		Ανα- φέρθηκε	Δεν Ανα- φέρθηκε	Δεν ξέρω	Δεν απαντώ
E18	Τοξικοεξαρτημένοι	70%	29,2%	0,6%	0,3%
E19	Άτομα άλλης φυλής	24,4%	74,9%	0,4%	0,3%
E20	Άτομα που έχουν AIDS	35,1%	63,1%	1,2%	0,7%
E21	Μετανάστες/ξένοι εργάτες	25,7%	73,6%	0,2%	0,5%
E22	Ομοφυλόφιλοι	33,3%	65,6%	0,8%	0,3%
E23	Άτομα διαφορετικής θρησκείας	21,6%	77,9%	0,2%	0,3%
E24	Πότες	57,4%	41,1%	1%	0,5%
E25	Μη παντρεμένα ζευγάρια που συζούν	8%	91,6%	0,2%	0,3%
E26	Άτομα που μιλούν άλλη γλώσσα	13,5%	86%	0,2%	0,3%

Πηγή: Έκθεση Παρουσίασης της Ελληνικής Έκδοχής του 7^{ου} Γύρου της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (2018) σελ.30

9. Η εμφάνιση της Covid-19 και η εξάπλωση των διακρίσεων

Στο τμήμα αυτό του άρθρου εξετάζεται, έστω και αποσπασματικά, αφού πολλά στοιχεία είναι πρώιμα, κατά πόσον η εμφάνιση της Covid-19 συνετέλεσε στην εξάπλωση των διακρίσεων. Από στοιχεία του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ φαίνεται ότι οι επιπτώσεις στην υγεία και ο οικονομικός αντίκτυπος του ιού επιβαρύνουν δυσανάλογα τα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα. Η πανδημία επηρεάζει μεν όλα τα τμήματα του πληθυσμού, αλλά είναι ιδιαίτερα επιβλαβής για τα μέλη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως άτομα που ζουν στο όριο της φτώχειας, ηλικιωμένους, άτομα με αναπηρίες, άστεγους, κ.ά.¹¹² Φυλακισμένοι, πρόσφυγες και μετανάστες ή άλλα άτομα που ζουν σε συλλογικές δομές διαβίωσης υποφέρουν επίσης δυσανάλογα, τόσο από την πανδημία όσο και από τα επακόλουθά της – μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας, λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης σε υγειονομικές υπηρεσίες ή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αυξημένη ξενοφοβία κ.ά.

Η πανδημία Covid-19 ανέδειξε, μεταξύ άλλων, τις βαθιές ανισότητες που υπάρχουν στην παγκόσμια κοινωνία τόσο μεταξύ των κρατών όσο και μέσα στα ίδια τα κράτη. Τα παραδείγματα πόλεων όπως η Νέα Υόρκη, το Παρίσι και Αθήνα δείχνουν ότι σε περιοχές και συνοικίες πιο φτωχές τα κρούσματα είναι περισσότερα και η ευαλωτότητα μεγαλύτερη. Για παρά-

112 <https://www.un.org/development/desa/dspd/2020/04/social-impact-of-covid-19/>

δειγμα η θνητότητα ανάμεσα στο Μπρόνξ και το Μανχάταν στη Νέα Υόρκη ήταν εξαιρετικά άνιση, ενώ σε όλες τις ΗΠΑ οι αφροαμερικανοί είχαν αυξημένη πιθανότητα να αρρωστήσουν βαριά στην πανδημία και να πεθάνουν. Στη Γαλλία επίσης, τα προάστια του Παρισιού με μεγάλους αριθμούς μεταναστών ή ανθρώπων μεταναστευτικής καταγωγής είχαν πολύ χειρότερες στατιστικές μέσα στην πανδημία. Στη χώρα μας η περιοχή της Δυτικής Αττικής, με σημαντικούς πληθυσμούς σε καθεστώς οικονομικής αποστέρησης, την περίοδο Δεκεμβρίου 2020 – Ιανουαρίου 2021 εξελίχθηκε σε μία από τις «κόκκινες ζώνες» της πανδημίας στην Ελλάδα.

Η πανδημία ευνοείται κατά τη διασπορά της από μια σειρά από συνθήκες, όπως είναι ο αριθμός των ατόμων ανά νοικοκυριό (όσο πιο πολλά μέλη του νοικοκυριού τόσο πιο εύκολη η ενδοοικογενειακή μετάδοση), η εργασία σε χώρους όπου δεν υπάρχει δυνατότητα τηλεργασίας και άρα οι εργαζόμενοι «δεν μένουν σπίτι» ή είναι εργαζόμενοι «πρώτης γραμμής», η ποιότητα του περιβάλλοντος και του ατμοσφαιρικού αέρα και η συχνότητα χρήσης των μέσων μαζικής μεταφοράς. Επίσης οι άνθρωποι που είναι πιο φτωχοί ή αντιμετωπίζουν συνθήκη αποστέρησης ή κοινωνικού αποκλεισμού είναι πιο πιθανό να έχουν μειωμένη πρόσβαση σε συστήματα υγείας και αρρώθμιστα ή παραμελημένα υποκείμενα προβλήματα υγείας ή ακόμη και νοσήματα, ή να έχουν χειρότερες διατροφικές συνήθειες, παράγοντες που μπορεί να είναι επιβαρυντικοί στη συνθήκη της πανδημίας.

Η πανδημία Covid-19 αναδεικνύει, επίσης, την ανισότητα των φύλων σε όλες της τις μορφές. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ το 70% του εργατικού δυναμικού στον τομέα της υγείας είναι γυναίκες και βρίσκονται κατά συνέπεια εκτεθειμένες σε μεγαλύτερο κίνδυνο μόλυνσης, ενώ υποεκπροσωπούνται στις θέσεις ηγεσίας και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης (OECD, 2020, σελ. 2). Ταυτόχρονα, τα περιοριστικά μέτρα και το κλείσιμο των σχολείων και των βρεφονηπιακών σταθμών αυξάνουν την απαίτηση για μη αμειβόμενη εργασία στο σπίτι, την οποία παραδοσιακά επωμίζονται οι γυναίκες, στερώντας τους επιπλέον τη δυνατότητα να εργαστούν (στο ίδιο, σελ. 5). Επιπλέον, λόγω των έντονων και μακροχρόνιων ανισοτήτων μεταξύ των φύλων σε πολλές διαστάσεις, οι θέσεις εργασίας, τα εισοδήματα και το ευρύτερο βιοτικό επίπεδο των γυναικών είναι πιθανό να είναι πιο εκτεθειμένα από τα αντίστοιχα των ανδρών στην αναμενόμενη εκτεταμένη οικονομική επίπτωση από την κρίση. Μεταξύ των ηλικιωμένων, παγκοσμίως, υπάρχουν περισσότερες ηλικιωμένες γυναίκες που ζουν μόνες τους με χαμηλά εισοδήματα, με αποτέλεσμα να υφίστανται υψηλότερο κίνδυνο οικονομικής ανασφάλειας.

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης επιδεινώνει τις ανισότητες που συνδέονται με τη διάσταση του φύλου, οι οποίες υπήρχαν ήδη πριν από την κρίση. Το νέο στοιχείο που συνδέεται με την πανδημία στην αγορά εργασίας αφορά την

υποβολή καταγγελιών στο Συνήγορο του Πολίτη για δυσμενή μεταχείριση μητέρων μετά την επιστροφή από άδεια ειδικού σκοπού ή την καταχρηστική θέση σε αναστολή εγκύων, ιδίως κατά την πρώτη περίοδο της πανδημίας (Ειδική Έκθεση Συνηγόρου Πολίτη για το 2020, σελ.11). Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν επίσης αυξημένους κινδύνους βίας, εκμετάλλευσης, κακοποίησης ή παρενόχλησης σε περιόδους κρίσης και καραντίνας. Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, στην Ευρώπη τα κράτη-μέλη καταγράφουν πάνω από 60% αύξηση στις κλήσεις έκτακτης ανάγκης από γυναίκες που έχουν υποστεί βία από τους συντρόφους τους τον Απρίλιο του 2020 σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2019.¹¹³ Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, οι κλήσεις στην τηλεφωνική γραμμή SOS 15900 για περιστατικά βίας τον Απρίλιο 2020 έφθασαν τις 1.070, ενώ οι αντίστοιχες κλήσεις τον Μάρτιο του ίδιου έτους ήταν 325. Εξίσου ανησυχητική είναι η αύξηση των κλήσεων για περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, που σχεδόν τετραπλασιάστηκαν (465 τον Απρίλιο 2020 έναντι 166 τον Μάρτιο 2020).¹¹⁴

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) στη Γνωμοδότησή της με θέμα «Στρατηγική για την Ισότητα των φύλων», τον Ιούλιο του 2020 καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εφαρμόσει άμεσα τη νέα στρατηγική της για την ισότητα των φύλων με ταυτόχρονη αντιμετώπιση, μέσω εξατομικευμένων και στοχευμένων μέτρων πολιτικής, των επιζήμιων επιπτώσεων της πανδημίας Covid-19 στα ζητήματα φύλου, αφού οι γυναίκες είναι εκτεθειμένες όλο και περισσότερο σε κίνδυνο βίας, στη φτώχεια, σε διακρίσεις διαφόρων ειδών και στην οικονομική εξάρτηση (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 364/77, 28.10.2020). Η ΕΟΚΕ ζητεί ισχυρότερη δέσμευση στο ζήτημα της ισότητας των φύλων στο προσεχές πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027. Η προσέγγιση αυτή πρέπει επίσης να ενσωματωθεί στην εφαρμογή του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, στις έξι προτεραιότητες της Επιτροπής για την περίοδο 2019-2024, αλλά και στις συστάσεις του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Το μισθολογικό χάσμα παραμένει μία από τις κύριες μορφές τόσο ανισότητας μεταξύ των φύλων όσο και διακρίσεων, όπως αναδείχθηκε ιδιαίτερα με την κρίση Covid-19. Επιπλέον, η ΕΟΚΕ ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν ότι η διάσταση του φύλου είναι πλήρως ενσωματωμένη στη διαδικασία ανάκαμψης από την κρίση της Covid-19, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι μακροπρόθεσμες ανισότητες μεταξύ των φύλων μέσω

113 Σύμφωνα με τον Περιφερειακό Διευθυντή για την Ευρώπη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας Χάνς Κλούγκε, τα ηλεκτρονικά μηνύματα σε υπηρεσίες άμεσης εξυπηρέτησης για την πρόληψη της βίας αυξήθηκαν πέντε φορές».

114 *Ναυτεμπορική*, 5 Μαΐου 2020.

μιας στρατηγικής και διαρθρωτικής προσέγγισης, και να προωθηθεί και να βελτιωθεί η συμμετοχή των γυναικών σε όλα τα επίπεδα της αγοράς εργασίας.

Λόγω της πανδημίας Covid-19 παρατηρήθηκε εξάπλωση των διακρίσεων στις ευάλωτες ομάδες μεταναστών και προσφύγων. Για παράδειγμα η διατήρηση των μέτρων περιορισμού κυκλοφορίας το καλοκαίρι του 2020 σε όλες τις δομές φιλοξενίας αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, με την επίκληση λόγων δημόσιας υγείας, στο γενικότερο πλαίσιο της πρόληψης εμφάνισης και διασποράς κρουσμάτων του νέου κορωνοϊού, όταν τα μέτρα είχαν αρθεί για τους υπόλοιπους κατοίκους της χώρας, αποτέλεσε ουσιαστικό λόγο διάκρισης. Αυτό μάλιστα προκάλεσε και την αντίδραση οργανώσεων που εργάζονται με πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα, αλλά και διεθνών οργανισμών.¹¹⁵

10. Συμπεράσματα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και τα κράτη-μέλη, μέσω της ενσωμάτωσης του ενωσιακού δικαίου στο εθνικό δίκαιο διαθέτουν ένα σημαντικό θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων. Είναι όμως απαραίτητο στη χάραξη των δημόσιων πολιτικών οι αρμόδιοι φορείς να ενθαρρύνονται να εξετάζουν τις πολυδιάστατες όψεις των διακρίσεων. Η αδυναμία αναγνώρισης του ζητήματος των πολλαπλών διακρίσεων στη νομοθεσία οδηγεί πολύ συχνά στην ομογενοποίηση των ομάδων, με αποτέλεσμα πολιτικές που αναφέρονται στις ανάγκες των πιο κυρίαρχων μελών των ομάδων να αγνοούν τις ειδικές υποομάδες (Uccellari, 2008, σελ.28). Η συμμετοχή ΜΚΟ που εργάζονται για την ισότητα στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής συνεισφέρει στο να γίνουν η χάραξη και η υλοποίηση της πολιτικής πιο αποτελεσματικές στη στοχοποίηση διαφορετικών μορφών πολλαπλών διακρίσεων (Lombardo and Bustelo 2012).

Σύμφωνα με έκθεση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα άτομα που προέρχονται από εθνοτικές μειονότητες έχουν κατά μέσο όρο πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να υποστούν πολλαπλές διακρίσεις σε σχέση με άτομα της πλειονότητας του πληθυσμού (FRA, 2013, σελ. 2). Τα θύματα των πολλαπλών διακρίσεων ενδέχεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επιτυχή προσφυγή τους στη δικαιοσύνη ή σε άλλα όργανα διαχείρισης καταγγελιών.

---

115 «Οι περιορισμοί στην ελευθερία κίνησης με στόχο την προστασία της δημόσιας υγείας δύναται να είναι απαραίτητοι και δικαιολογημένοι, θα πρέπει εντούτοις να βασίζονται σε επιστημονικές ενδείξεις, και να μην επιβάλλονται με αυθαίρετα κριτήρια που παραπέμπουν σε κοινωνικές διακρίσεις». Μια ορθολογική στρατηγική για την πρόληψη και την προστασία του προσφυγικού πληθυσμού από την εξάπλωση του Covid-19 πρέπει να επικεντρώνεται στη βελτίωση των συνθηκών επισφαλούς στέγασης, εκείνων που καθιστούν αδύνατη την κοινωνική απόσταση (social distancing) στα υπερπληθή κέντρα φιλοξενίας. <https://www.humanrights360.org/el/oi-diakriseis-den-prostateyoyn-apo-ton-covid-19/>.

Σε εθνικό επίπεδο, με τον Ν. 4443/2016 υφίσταται ένα συνεκτικό νομοθετικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων το οποίο εισάγει νέους προστατευόμενους λόγους διάκρισης, με σημαντική καινοτομία την ανάθεση προστασίας της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον Συνήγορο του Πολίτη. Οι αναφορές που υποβάλλονται στον Συνήγορο παρέχουν ένδειξη του είδους και του τρόπου εκδήλωσης των διακρίσεων στη χώρα μας και δεν αποτελούν πλήρη καταγραφή του εύρους και της έντασής τους. Από τις εκθέσεις για το 2018, 2019 και 2020 παρατηρείται μια αύξηση των αναφορών κυρίως για λόγους διάκρισης λόγω φύλου. Με δεδομένο ότι οι πολλαπλές διακρίσεις έχουν κυρίως ως έναν από τους λόγους δυσμενούς μεταχείρισης το φύλο, συμπεραίνουμε ότι τα θύματα των πολλαπλών διακρίσεων χρησιμοποιούν το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο και η ιδιαίτερη καταγραφή τους ως επιμέρους κατηγορία θα συνέβαλλε στην αντιμετώπισή τους. Γυναίκες που ανήκουν σε μειονότητες φαίνεται να είναι η πιο ευπαθής κατηγορία σε πολλαπλές διακρίσεις. Παρόλα αυτά δεν υπάρχει στην Ελλάδα ένας φορέας που να συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία σχετικά με τις πολλαπλές διακρίσεις.

Παρά τις επιμέρους θετικές εξελίξεις, τα ελλείμματα παραμένουν σοβαρά και πάντως σε αναντιστοιχία με την αναμενόμενη πρόοδο από το διάστημα που έχει μεσολαβήσει από την υιοθέτηση της κοινής ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Ακόμη κι αν συνεκτιμηθούν οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης και οι επιπτώσεις τους στην ευχέρεια λήψης μέτρων για την άρση ή τον περιορισμό των ανισοτήτων, εκείνο που διαπιστώνεται είναι μικρή πρόοδος ακόμη και σε μέτρα που δεν συνεπάγονται υπολογίσιμο οικονομικό κόστος.

Επιπρόσθετα, η δικαστική προστασία των θυμάτων πολλαπλής διάκρισης μπορεί να βελτιωθεί με δύο τρόπους: α) η νομοθεσία περί ισότητας να χαρακτηρίζει παράνομη κάθε διακριτική μεταχείριση η οποία βασίζεται σε περισσότερους από έναν λόγους και β) η εν λόγω νομοθεσία, που σήμερα απαριθμεί ενδεικτικά τους απαγορευμένους λόγους διάκρισης και αφήνει στον δικαστή την ευχέρεια να αναγνωρίσει νέους τέτοιους λόγους, πρέπει να καθορίζει τα κριτήρια με βάση τα οποία θα πρέπει να εντοπίζονται και να αναγνωρίζονται από τον δικαστή οι νέοι λόγοι διάκρισης. Η νομολογία των δικαστηρίων μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του ανωτέρω ζητήματος, μέσω της δικαστικής ερμηνείας μολονότι ο αριθμός των υποθέσεων που προωθούνται από τα θύματα των διακρίσεων παραμένει μικρός.

Από τις έρευνες του ΕΚΚΕ, του Ευρωβαρόμετρου και τις εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη προκύπτει ότι η αγορά εργασίας είναι ο τομέας που κυριαρχούν οι πολλαπλές διακρίσεις. Τα αποτελέσματα της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών για την Ελλάδα δείχνουν ότι παρά τη βελτίωση που σημειώνεται σε αρκετούς λόγους διάκρισης, η πλειονότητα των ερωτώμενων παρείχε αρνητικές απαντήσεις υποδηλώνοντας θέματα εμπιστοσύνης προς τα

άτομα με διαφορετική εθνικότητα και θρησκεία. Επιπλέον, όπως προέκυψε από την έρευνα του ΕΚΚΕ τρεις στους τέσσερις ερωτηθέντες αγνοούν το θεσμικό πλαίσιο προστασίας για τις πολλαπλές διακρίσεις.

Η πανδημία και η λήψη μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας είχαν καθοριστικές επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή, αλλά και για τις ήδη υφιστάμενες κοινωνικές ανισότητες. Ήδη από τις αρχές του 2020 κατέστησαν εμφανείς οι δυσανάλογα επαχθείς επιπτώσεις που η πανδημία επιφέρει ή με τις οποίες απειλεί ευπαθείς κοινωνικά ομάδες ή ομάδες με ειδικά χαρακτηριστικά. Η πανδημία Covid-19 έχει αποκαλύψει, πέραν των ανισοτήτων, μια αύξηση της βίας κατά των γυναικών. Οι κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της πανδημίας ωθούν δυσανάλογα τις γυναίκες και τα κορίτσια στη φτώχεια, ενώ ο κίνδυνος της βίας εναντίον τους αυξάνεται. Η παγκόσμια κοινότητα πρέπει να ακούσει τη φωνή και τις εμπειρίες των γυναικών και των κοριτσιών και να λάβει υπόψη τις ανάγκες τους και ιδιαίτερα των θυμάτων και όσων αντιμετωπίζουν πολλαπλές και αλληλοδιασταυρούμενες μορφές διακρίσεων. Οι συνθήκες υγείας που βιώνουν πρόσφυγες και μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με την ασθένεια Covid-19, δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως δικαιολογία για την επιβολή αυθαίρετων περιορισμών, στιγματισμού, κράτησης, απέλασης και άλλων μορφών διακρίσεων.

Καθίσταται έτσι αδήριτη η ανάγκη περαιτέρω ενημέρωσης των πολιτών όσον αφορά την παρεχόμενη προστασία από τον νόμο κατά των διακρίσεων για το σύνολο των λόγων διάκρισης και η ευαισθητοποίηση αναφορικά με τους τρόπους αντιμετώπισής τους, για όλους τους λόγους και σε όλα τα επίπεδα. Αυτή είναι μια συνεχής διαδικασία, στην οποία θα πρέπει να συνεισφέρουν όλοι οι εμπλεκόμενοι δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί, καθώς και η κοινωνία πολιτών, διαμορφώνοντας και υποστηρίζοντας περισσότερες καλές πρακτικές.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δελγιάννη-Δημητράκου, Χρ. (2012). Οι πολλαπλές διακρίσεις: Συγκριτική προσέγγιση. *Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου*, 71, σελ. 961-1000.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2020). Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής. Στρατηγική για την ισότητα των φύλων. [COM(2020)152 final] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020AE1253&from=EN>
- FRA (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) (2013). *Ανισότητες και πολλαπλές διακρίσεις ως προς την πρόσβαση και την ποιότητα της υγειονομικής περίθαλψης*, Έκθεση,

διαθέσιμο στο: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/inequalities-discrimination-healthcare>.

Κονιόρδος, Σ. (2018). Έκθεση Παρουσίασης της Ελληνικής Έκδοχής του 7^{ου} Γύρου της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (WORLD VALUES SURVEY-7), διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/research/world-values-survey/>

Σαρρής, Ν. (2014). Αποτίμηση του θεσμικού πλαισίου καταπολέμησης των διακρίσεων στην Ελλάδα με έμφαση στις διακρίσεις στην αγορά εργασίας. Στο Δ. Μπαλούρδος, Ν. Σαρρής, Α. Τραμουντάνης και Μ. Χρυσάκης (επιμ.), *Ενάλωτες κοινωνικές ομάδες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας* (σελ. 200-251). Αθήνα: ΕΚΚΕ - Παπαζήση.

Σαρρής, Ν. (2012). Το θεσμικό πλαίσιο της καταπολέμησης των διακρίσεων. Στο Δ. Μπαλούρδος και Μ. Χρυσάκης (επιμ.), *Καταπολέμηση των διακρίσεων: Τάσεις, προκλήσεις, πολιτικές* (σελ. 66-132). Αθήνα: Παπαζήση.

Συνήγορος του Πολίτη (2018). Ίση μεταχείριση, Ειδική Έκθεση 2017. www.synigoros.gr.

Συνήγορος του Πολίτη (2019). Ίση μεταχείριση, Ειδική Έκθεση 2018. www.synigoros.gr.

Συνήγορος του Πολίτη (2020). Ίση μεταχείριση, Ειδική Έκθεση 2019. www.synigoros.gr.

Συνήγορος του Πολίτη (2021). Ίση μεταχείριση, Ειδική Έκθεση 2020. www.synigoros.gr.

Ξενόγλωσση

Chopin, I. and Germaine, C. (2017). *A comparative analysis of non-discrimination law in Europe*. European network of legal experts in gender equality and non-discrimination, European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago legal forum*, 1989 (1), Article 8. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>.

European Commission (2007). *Tackling multiple discrimination practices, policies and laws*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

European Union Agency for Fundamental Rights (2018). *Handbook on European non-discrimination law*. Luxembourg, Publications Office of the European Union. Doi:10.2811/792676 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf

- European Union Agency for Fundamental Rights (2013). Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare. Doi: 10.2811/17523. https://fra.europa.eu/sites/default/files/inequalities-discrimination-healthcare_en.pdf
- Gerards, J. (2007). Discrimination Grounds. In D. Shiek, L. Waddigton and M. Bell (eds.), *Cases, materials and text on national, supranational and international non-discrimination law* (pp. 31-184). Oxford and Portland.
- Hankivsky, O., Cormier, R. and de Merich, D. (2009), *Intersectionality: Moving women's health research and policy forward*. Vancouver: Women's HealthResearchNetwork. http://bccewh.bc.ca/wpcontent/uploads/2012/05/2009_IntersectionalityMovingwomenshealthresearchandpolicyforward.pdf.
- Hannett, S. (2003). Equality at the intersection: The legislative and judicial failure to tackle multiple discrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, pp. 65-86.
- Lombardo, E. and Bustelo, M. (2012). Political approaches to inequalities in Southern Europe: A comparative analysis of Italy, Portugal, and Spain. *Social Politics*, 19 (4), pp. 572-95.
- Makkonen, T.M. (2002). *Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experience of the most marginalized to the fore*. Institute for Human Rights, ÅboAkademy University, pp. 1-65.
- OECD (2020). *Women at the core of the fight against COVID-19 crisis*. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=127_127000-awfnqj80me&title=Women-at-the-core-of-the-fight-against-COVID-19-crisis
- Sarris, N. (2018). The legislative framework for tackling multiple discrimination in Greece: Theoretical approach, best practices and results from surveys. In D. Balourdos and N. Sarris (eds.), *Tackling multiple discrimination in Greece* (pp. 61-103) . Athens: National Centre for Social Research and Ion Publishing Group
- Sheppard, C. (2011). *Multiple discrimination in the world of work*. Working Paper no. 66, International Labour Organisation, Geneva. http://www.oit.org/declaration/info/publications/eliminationofdiscrimination/WCMS_170015/lang--en/index.htm.
- Special Eurobarometer 493 (2019), *Discrimination in the EU*. Doi: 10.2838/155 <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2251>
- Special Eurobarometer 437(2015), *Discrimination in the EU in 2015*. Doi: 10.2838/499763 https://data.europa.eu/euodp/el/data/dataset/S2077_83_4_437_ENG.
- Special Eurobarometer 393 (2012), *Discrimination in the EU in 2012*. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_393_en.pdf.

- Theodoridis, A. (2016). *Introduction of new anti-discrimination legislation in Greece*, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination. <https://www.equalitylaw.eu/downloads/3985-greece-introduction-of-new-anti-discrimination-legislation-in-greece-pdf-144-kb>.
- Uccellari, P. (2008). Multiple discrimination: how law can reflect reality. *The Equal Rights Review*, 1, pp. 24-48.
- United Nations (2020). *The social impact of Covid 19*. <https://www.un.org/development/desa/dspd/2020/04/social-impact-of-covid-19/>

Weblinks

<http://www.efsyn.gr/arthro/nomiki-anagnorisi-tis-taytotitas-fyloy-se-trans-prosfyga>
<https://www.dianeosis.org/research/world-values-survey/>
<https://www.humanrights360.org/>

Nikos Sarris

Tackling multiple discrimination in Greece: Evaluation of the institutional framework through research results

ABSTRACT

The aim of the article is to present and evaluate the legislative framework of tackling discrimination in Greece, emphasizing on the phenomenon of multiple discrimination. Following a brief description of EU and Greek legislations on tackling discrimination, the effectiveness of the implementation of the institutional framework based on research results is examined. The annual reports of the Greek Ombudsman, which is the competent authority in Greece to implement the principle of equal treatment, provide, through citizen complaints, an explicit indication of the way and the type of occurrence of discrimination in our country. The data of the Greek Ombudsman's reports are then compared with the Eurobarometer research results in terms of discrimination in the EU and Greece, and with NCSR's field research on multiple discrimination, as well as with the results of the 7th wave of the World Value Survey for Greece. Finally, the article examines the possible increase of discrimination and inequalities in Greece, due to the Covid-19 pandemic.